

Könyvszemle

Ezerarcú humor

A nemrégiben megjelent tanulmánykötet az I. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencián elhangzott előadásokat gyűjti csokorba. A szerzők között számos tudományterület művelői képviseltetik magukat, a nyelvészeti és történeti tárgyú értekezések mellett például helyet kap a könyvben több pszichológiai tárgyú írás is.

Az írások közös nevezője a humor. Bár mely szempontból közelítjük meg a humort mint tudományos érdeklődés tárgyát, valószínűsíthetjük, hogy a területen tevékenykedő kutatók témaválasztását elsősorban a személyes élmények, különösen a humor szeretete irányíthatta. A humor ugyanis átszövi mindennapjainkat. A gyermeki kommunikációnak és a felnőttkori társalgásnak is alapvető összetevője, sokszor az a szükséges plusz, ami megszínesíti számunkra a mindennapok egyhangúságát. Felvidít, ha rossz a kedvünk, ha elnyomva érezzük magunkat. Közösségi érzést és közös élményeket teremt azokkal, aki hozzánk hasonlóan „értik a viccet”.

A humor hatásmechanizmusát több szempontból elemző kötet első témaköre a viccek történelmi, társadalmi beágyazottságát taglalja. A történelmi visszatekintés az elmúlt évszázad számos, a magyar társadalomra befolyást gyakorló történelmi eseményéhez kapcsolódó viccet, vicctípusokat mutat be (például Küllős Imola az 1956-os forradalom és a „legvidámabb barakk” humoráról). Megismerhetjük belőlük az adott történelmi

korszakokra jellemző élet- és gondolkodásmód egyik fontos szeletét, egyfajta esszenciáját. Ezt jól példázza a Küllős Imola által közölt egyik, az ötvenes évekből származó vicc:

„Két ember beszélget a villamoson. Az egyik feltesz egy kérdést: *Mi a különbség Kína és Magyarország között?* Majd meg is válaszolja: *Kína a mosoly országa, ami meg nálunk folyik, az kész röhög.* Odalép egy harmadik utas, és azt kérdi: *Hát azt tudja-e, hogy mi a különbség a villamos és maga között?* – *A villamos tovább megy, maga pedig velem jön.*”

A témakör záró dolgozatából (Hidasi Judit), arról értesülhetünk, hogy „Miért nem nevetnek a vicceinken a japánok?”. A szerző végigveszi azokat a kulturális különbségeket, amelyek meghatározóak lehetnek abban, hogy a nyugati és a keleti (elsősorban a japán) emberek milyen jellegű humort értenek és használnak a mindennapjaik során. Szemléletes példákkal támasztja alá azt az állítást, hogy a humor ugyan mindkét kultúra tagjainak fontos, de nem feltétlen ugyanazt értjük jó humor alatt. Az univerzalitás és a kulturális meghatározottság jelen esetben is az elemzés nem egymást kizáró-, hanem egymást kiegészítő szintjeként jelenik meg, melyek közül mindkettő szükséges egy adott jelenség (esetünkben a humor) teljesebb tudományos megértéséhez.

A következő írások a nyelvi humor mögöttes folyamatai magyar és idegen nyelvű meghatározóit tárják fel, ezt követően pedig az irodalmi szövegekben megjelenő humor kerül szemléltetésre. Helyet kap itt a szójáté-

kok több szempont mentén történő elemzése (például Bartha Péter és munkatársai a közmondások tréfás elferdítésének lehetséges módozatairól), valamint a vallásos viccekben használt egyházi terminológia (Molnárné László Andrea) éppúgy, mint a reformkorból származó vicces találós kérdések bemutatása (Vargha Katalin). Haas Andrea dolgozatából megtudhatjuk, hogy a szóvicceknek az írott sajtóban betöltött funkciója elsősorban a figyelemfelkeltés, amelynek különféle módozatai vannak. A fejtegetésben bemutatott példák hozzásegíthetnek napjainkban a reklámokban tapasztalt, már-már járványszerű szóviccdömping okainak jobb megértéséhez.

Ezt követően a humor néhány jellegzetes formája más, részben nem magyar nyelvterületről származó példákon keresztül kerül bemutatásra (például Dési Edit az orosz fekete humor kialakulásáról írt, frappáns versfordításokat tartalmazó dolgozata).

A „Humor és nyelvészet” témakör többek között a nyelvészeti humorkutatás irányzatait (Riszovannij Mihály), a viccek „anatómiáját” (Lendvai Endre), valamint a humornak a tanulási folyamatban játszott szerepét (Séra László) mutatja be. Schnell Zsuzsanna a humor értelmezésének kognitív stratégiáit bemutató cikkéből kiderül, hogy több neuropszichológiai rendellenességben is tünetként jelenik meg a humor megértésének képtelensége (például: autizmus, Williams-szindróma). A szerző által említett neuropszichológiai és kognitív fejlődéslelektani eredmények a humor mechanizmusának egyik fontos kutatási irányvonalát jelenítik meg.

A kötetet két, szintén nagy érdeklődésre számot tartó dolgozat zárja Nemesi Attila László (*Kabos Gyula nyelvi humor filmalkításaiban*) és Pálfi Melinda (*A humor és a televíziós reklámok viszonyáról*) tollából.

Az utóbbi évtizedben a humor tudományos igényű vizsgálata egyre inkább az érdeklődés homlokerébe került, amit ékesen bizonyít a témával foglalkozó pszichológiai és nyelvészeti tárgyú publikációk megjelenése számos elismert nemzetközi tudományos folyóiratban. Megváltozóban az a szemlélet, mely szerint a humor kutatása nem „komoly dolog”, azzal komoly ember nem foglalkozik. Ezen érvelés cáfolataként említhető az a tény, hogy a humor mechanizmusának megértéséhez számos kutatólaboratóriumban már a legmodernebb kísérleti pszichológiai és kognitív idegtudományi eszközöket (például: PET, fMRI) hívják segítségül.

A humort vizsgáló kutatóknak persze még ma is sokszor szembe kell nézniük azzal az elvárással, hogy „ami a humorról szól, az vicces is kell legyen.” Nem mindig vicces a vicc tudománya, ahogy a tudomány általában nem az, viszont a témából adódóan könnyen érdekessé tehető. Az embereket érdekli a humor, fontosnak tartják a baráti és a partnerkapcsolataikban is, minden eddig ismert kultúrában egyaránt. Ez az univerzális preferencia azt jelzi számunkra, hogy nem egy *ad hoc*, kizárólag önmagáért élvezetes jellegű lehet szó, hanem ennek hátterében értékes információk rejtőzhetnek a fajunk viselkedését minél teljesebben megérteni szándékozó kutatók számára.

A humor összetett jelenség, sok megjelenési formája és meghatározója ismert. Ennek megfelelően számos aspektusból vizsgálható, az elemzés különféle szintjei nem egymást kizáró, hanem egymást kiegészítő értelmezésekhez vezethetnek. Minél többet megtudunk a humor nyelvi, pszichológiai, történeti és egyéb szinteken megmutatókozó összetevőiről és működési módjáról, annál teljesebbé válhat az a kép, amely az összetettségében talán

leginkább unikális emberi jelleg háttéréül szolgál. E folyamat fontos lépése, hogy a magyarországi tudományos diskurzusba is bekerült a téma, amelynek első kézzelfogható jeleként mindenképpen üdvözlendő e hiánypótló gyűjteményes kötet. Reméljük, hogy ez „csak” az első lépés azon az úton, amelyen haladva a hazai kutatók a témában rejlő ígé-

retes lehetőségek mind nagyobb hányadát fogják kiaknázni tudományos igényvel. (*Daczi Margit – T. Litovkina Anna – Barta Péter szerkesztők: Ezerarcú humor – Az I. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2008, 318 p.*)

Tisljár Roland
SZTE BTK Pszichológiai Intézet

Zsidai Ágnes:

A tiszta jogszociológia

A monográfia voltaképpen egyetlen munka kimerítő rekonstrukciójára vállalkozik: a jogbölcselő Horváth Barna harmincas években keletkezett jogszociológiai főművének a teljességre törekvő elemzését nyújtja. Az eredetileg német nyelven megjelent opust (*Rechtsoziologie: Probleme der Gesellschaftslehre und der Geschichtslehre des Rechts*, Berlin-Grunewald: Verlag für Staatswissenschaften und Geschichte, 1934) másfél évtizede éppen maga Zsidai Ágnes fordította le magyarra és látta el alapos előszóval (*Jogszociológia: A jog társadalom- és történelemelméletének problémái*, Budapest: Osiris, 1995). A fordítási munkálatok idején – azoknak mintegy önállósult „melléktermékeként” – született meg a mű szövegének ez a részletező analízise. A szerző kandidátusi disszertációjaként is szolgáló munka akkor kéziratban maradt: jelen kötet nem más, mint annak a nagytanulmánynak valamelyest továbbfejlesztett – az azóta született szakirodalmat földolgozó és magába építő – változata.

Kötetével Zsidai – bár e feladatot úgy mond alkatilag idegennek érzi önmagától – afféle „ellen-ideológiai kritikát” művel: vállalkozásának eminens célja, mint az *Epilógusban* határozottan meg is fogalmazza, hogy a szocialista jogelmélet súlyosan torzító Hor-

váth Barna-képét újrarajzolja, illetve átfogóbban közreműködjön a mesterségesen megszakított magyar jogbölcséleti tradíció újjálesztésének kísérletében. A magyar jogbölcsélet hagyománya, tudni kell a dologról, valóban a magyar gondolkodástörténet kivételesen gazdag részhagyománya, és a marxista-leninista világnézet uralomra jutásával valóban rendkívül brutális megsemmisítés áldozatává válik. A múlt század első felének magyar jogbölcsélete tehát, egyfelől, a magyar filozófiai gondolkodás szomorúan ritka kontinuu tradícióinak egyike: olyan tudatosan ápolt és továbbadott gondolati örökség, amely a századelőtől a második világháború utáni időszakig – Pikler Gyulától és Somló Bódogtól Moór Gyuláig és Horváth Barnáig – ível, mindenkor önmagába építve a kortársi filozófiai irányok hatását, a pozitívizmustól a neokantianizmuson át a különféle „poszt-neokantianus” vonulatokig. A marxista-leninista jogelmélet pedig, másfelől, éppen ennek a tradíciónak a megsemmisítésére építi saját önazonosságát: a korszak legtekintélyesebb jogfilozófusának eredetileg az ötvenes években megjelent, de a nyolcvanas években változatlanul közreadott – az ideologikusan dogmatikus jogszemlélet valamennyi ismertetőjegyét koncentráltan fölmutató – nagymonográfiája, figyelemre méltó módon, a polgári jogbölcséleti hagyománynak nem is annyira bemutatását, mint inkább közvetlen

denunciálását célozza. Nos, a fölillantott körülmények között Zsidai munkája érhetően azzal az intencióval készült, hogy közreműködjön a megtört gondolkodástörténeti hagyomány helyreállításában és – idézzük – a „magyar jogbölcsélet történetileg is megalapozott öntudatának és kontinuitásának” megteremtésében.

A könyv hőse, Horváth Barna alighanem az említett vonulat legeredetibb alakjának mondható: a hazai gondolkodástörténet azon kevés óriásának egyike, akit méltán lehet valóban „zseniálisnak” minősíteni. Tehetségét valószínűleg éppen szabálytalansága teszi rendkívülivé: munkásságának eredetisége főként a műfaji-diszciplináris határok átlépésének eleganciájában, illetve a különféle gondolati hagyományok közötti közvetítés képességében nyilvánul meg. A műfaji-diszciplináris határokat számos művében átlépi: ifjúkorában versírással próbálkozik, tanulmányai gyakran irodalmi stílusfordulatokkal ékesek, a történelem két mintaértékű perét elemző jogbölcséleti könyve a tudomány és az irodalom összekapcsolásával kísérletezik, az angol jogelméletet ismertető monográfiája a bemutatott szerzők színes portréival is szolgál, életében kiadatlanul maradt önéletrajza pedig gondolkodásának olvasmányélményként is páratlanul élvezetes dokumentuma. A különféle gondolati hagyományok közötti közvetítés képességének legeredetibb megnyilvánulása pedig a munkásságának középpontjában álló „szinoptikus jogelmélet”: ez, a tények és az értékek, a *Sein* és a *Sollen* egymástól szigorúan elválasztott világát az alanyi szemléletben „egybelátó” teória egyfelől a kontinentális-neokantianus értéklóziai örökség, másfelől az angolszász esetjogi jogszemlélet hagyományainak összekapcsolásával fogalmazódik meg.

Zsidai kötete – ismételjük – nem életrajzi nagymonográfia: nem követi tehát végig az életút összes szakaszát, és nem megy végig az életmű valamennyi darabján. Egyetlen művet von részletes vizsgálat alá: az említett jogszociológiai főművet, és egyetlen elméletet nagyít ki: a mondott „szinoptikus” elméletet. A főmű és a „szinoptikus” elmélet interpretációját előkészítendő azonban bevezető fejezetet szentel a gondolkodó alakjának és az őt körülölelő társadalomtörténeti és eszmetörténeti szituációnak. A kötet ilyenformán két nagyobb egységre oszlik: az első „A személyiség és kora”, a második „A mű rekonstrukciója” címet viseli. A két egység ugyanakkor természetesen nem azonos terjedelmű és súlyú: az előbbi valóban csak a bevezetés szerepét játsza – az a funkciója csupán, hogy az immans szövegelemzést az interpretáció transzcendens szempontjaival alapozza meg.

A bevezető fejezet a műelemző fejezethez képest ennek megfelelően nagyobb mértékben támaszkodik korábbi földolgozásokra. A „személyiséget” elsősorban a korábban említett – sokáig kéziratban rejtőző – szellemi önéletrajzot fölhasználva rajzolja meg. Portréjában egy kivételesen nagy tehetségű gondolkodó alakja körvonalazódik, aki lassan és nehezen találja meg a tehetsége kifejtéséhez szükséges terepet, hogy aztán amikor megtalálja, hamar újra el is veszítse. Jogi tanulmányai végeztével hivatalnok lesz, s már elmúlik harminc éves, mire – egy hosszú nyugat-európai tanulmányújtát követően – tudományos pályára kerülhet. Mentora és karrierjének segítője, az idősebb pályatárs, Moór Gyula azonban hamarosan elfordul tőle: a korszak legtekintélyesebb jogfilozófusának ítélete pedig elvágja előtte a további előrelépés útját. A háborút közvetlenül követő években átmenetileg ismét térhez jut – akadémikus